

УДК 371.13:004

Петухова Л.Є.

ТРИСУБ'ЄКТНА ДИДАКТИКА В МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

У статті сформульовано основні положення трисуб'єктної дидактики як одного із напрямів педагогічної науки. Обґрунтовано питання введення в сучасну дидактичну модель освіти третього рівноцінного суб'єкта – інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

Ключові слова: *трисуб'єктна дидактика, інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище.*

Постановка проблеми. Сучасний і майбутній роботодавець зацікавлений у такому працівникові, який: вміє думати самостійно та вирішувати різноманітні проблеми (тобто застосовувати отримані знання для їх розв'язування); володіє критичним і творчим мисленням; має багатий словниковий запас, заснований на глибокому розумінні гуманітарних знань.

Усе більше випускників шкіл і ВНЗ розуміють, наскільки потрібні їм знання, практичні інтелектуальні вміння для самоствердження, самореалізації в житті. Досягти означеної мети можливо лише через особистісно-орієнтовані технології, тому що навчання орієнтоване на деякого середнього учня, на засвоєння та відтворення знань, умінь і навичок не може відповідати наявній ситуації.

Основними напрямками культурно-освітньої та науково-технічної інтеграції, сформульованими у Болонській декларації, визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ознайомлення з особливостями трисуб'єктної дидактики в моделі інноваційного розвитку освітніх систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще у текстах давньокитайських філософів підкреслювалось, що вчителю та його учню необхідно одночасно вдосконалюватись: «Учитель і учень ростуть разом». Вмілістю дидактичного керування була формула: згода між учнем і учителем, легкість навчання, найбільш томливе міркування.

Досягненням цивілізаційного розвитку стародавньої епохи була поява першого «штатного» педагога – Квінтіліана.

Наступна епоха – Середньовіччя – характеризується становленням і розвитком прикладних знань, що створило сприятливі умови для прориву з традиційної в сучасну інформаційну цивілізацію. Змінювалось обличчя педагогіки. Ідеї гуманізму отримали свою реалізацію в школі італійського педагога Вікторіно де Фельтре.

Дидактика Я. Коменського охоплює практично всі проблеми, що є предметом сучасної педагогіки. Ці намагання зробити педагогічний процес розумно організованим і цілеспрямованим викладені у багатьох працях, особливо «Великій дидактиці».

Змінювався зміст дидактичної моделі передачі знань від генерації до генерації. Закладається класно-урочна система як основний інструмент імплементації суб'єкт-об'єктних відносин. Найбільш тривалим, як показує історико-педагогічна думка, з точки зору ролей було життя об'єкт-суб'єктних відносин. Саме поняття «суб'єкт» є багатозначним (від лат. *subjektus* – той, хто лежить знизу, перебуває в основі), носій предметно-практичної діяльності та пізнання, джерело активності, яке спрямоване на об'єкт. Цей термін вперше з'явився в античній філософії IV – III ст. до нашої ери та вживався вже Аристотелем, який визначав ним і індивідуальне буття, і матерію — неоформлену субстанцію. У середні віки під суб'єктом розумілося щось реальне, що існує в самих речах (тоді як об'єкт існує для неї лише в інтелекті).

Сучасне трактування поняття «суб'єкт» бере початок від Р. Декарта, в якого різке протиставлення суб'єкта й об'єкта виступило вихідним пунктом аналізу пізнання і, зокрема, обґрунтування знання з точки зору його

достовірності; тлумачення суб'єкта як активного початку в пізнавальному процесі відкрило шлях до дослідження умов і форм цього процесу, його суб'єктивних передумов[1]. Так, І. Кант, В. Гегель, Л. Фейєрбах у своїх працях обмежувалися розумінням його в сфері пізнавальної діяльності (як активного діяча самопізнання). Пізніше термін «суб'єкт» набув і активного предметно-практичного значення. Суб'єкт – той, хто веде активну діяльність щодо об'єкта.

На сучасному етапі розвитку філософських поглядів, суб'єкт – це той (або те) хто (або що) пізнає, мислить і діє, на відміну від об'єкта [1]. Діалектичний матеріалізм радикально розширює розуміння суб'єкта, безпосередньо пов'язуючи його з категорією практики. Тому тут суб'єкт виступає як суб'єкт наочно-практичної діяльності, а не одного лише пізнання [2].

Суб'єкт вступає у взаємодію з об'єктом, намагаючись пізнати його.

У психології суб'єкт спирається на активність особистості, на її індивідуальні можливості (здібності, діяльність). Лише у XVII ст. починає використовуватися як позначення психолого-теоретико-пізнавального Я, що протиставляється чомусь іншому – Не-я, предмету, об'єкту, або як позначення індивіда, якому протистоїть, протиставляється об'єкт і який направляє на цей об'єкт своє пізнання або дію, – в цьому відношенні він виступає як «суб'єкт пізнання», «суб'єкт дії».

У педагогіці суб'єктом є педагог, який веде активну роботу з виховання учнів як своїх об'єктів. Суб'єктно-об'єктному підходу в процесі виховання надається дедалі більшого значення саме в системі демократизації виховання, оскільки тут набуває поширення диференціація та індивідуалізація виховання, в результаті чого досягається мета – перетворення об'єкта в суб'єкт виховного процесу. Сучасний словник з педагогіки дає таке тлумачення: суб'єкт – активно діюча, яка пізнає, володіє свідомістю людини або колектив. Суб'єкт може проявити ініціативу і самостійність прийняти і реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, самозмінюватися, самовдосконалюватися, визначати перспективу своєї багатомірної життєдіяльності [5, с. 754].

Використання в дидактичній практиці поняття «суб'єкт» стосовно учня вимагає уточнення його змісту. Суб'єктом є певний учень чи група учнів, які розглядаються в бутті та разом із пізнанням буття творять його. Зміни в бутті ведуть до зміни суб'єкта як частини буття. Отже, ця взаємодія діалектична: буття творить суб'єкта, а суб'єкт творить буття. Таке розуміння суб'єкта надзвичайно важливе для дидактики – у процесі навчально-пізнавальної діяльності учень стає суб'єктом, тобто потенційно готовим для самоактуалізації, самовизначення, саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності, а ставши суб'єктом діяльності, він змінює дійсність.

За думкою І. Якиманської існує класифікація освітніх моделей, умовно розподіляючись на соціально-педагогічну, предметно-дидактичну та особистісно-орієнтовану [3, с. 44].

Метою соціально-педагогічної моделі є виховання особистості за заданим зразком. Це педагогіка соціального замовлення суспільства. Держава через всі освітні інституції формує типову модель особистості. Завдання освітньої системи: сформувані особистість таку, щоб вона відповідала цій моделі та була конкретним її носієм.

Предметно-дидактична модель пов'язана з організацією наукових знань в системі, з урахуванням предметного змісту. Основою цієї дидактики є предметна диференціація, виявлення навчальних переваг учнів.

Під особистісно-орієнтованою освітньою системою розуміється такий тип освітнього процесу, в якому особистість учня і учителя реалізуються як суб'єкти, а відношення будуються на принципах співпраці і свободи вибору.

У сучасній інформаційній епосі з'являється третій суб'єкт передачі знань з покоління в покоління (ІКПС).

Розгляд інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища як суб'єкта, на наше переконання, не вступає в протиріччя щодо розглянутих вище означень, оскільки компонентами інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища є не тільки технології, але й людські ресурси, які неперервно їх оновлюють зі швидкістю, що постійно зростає. У цьому сенсі необхідно

наголосити на існуючому якісно новому освітньому середовищі, на відміну від того, яке було 15-20 років тому. Йдеться про набуття у сучасних умовах освітнім середовищем статусу рівноправного суб'єкта.

У межах такого підходу ми реалізуємо важливий цільовий трикутник: природну інтеграцію навчання, наукових досліджень і потреб ринку праці (рис. 1).

За умови ігнорування середовища як суб'єкта виховання, ми будемо готувати спеціалістів неадекватних реальній дійсності.

Трисуб'єктна дидактика – один із напрямів педагогічної науки про найбільш загальні закономірності, принципи та засоби організації навчання, що забезпечує свідоме та міцне засвоєння системи знань, умінь і навичок у межах рівноправних взаємин учня (студента), учителя (викладача) та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

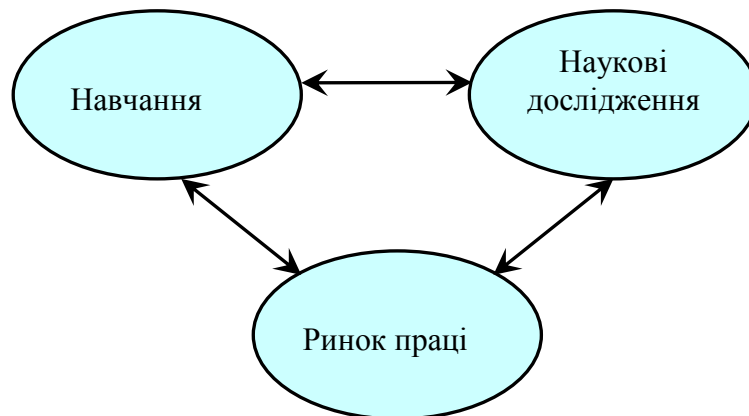

Рис. 1. Взаємозв'язок ключових інтегративних складових компетентнісного підходу

При цьому важливо відмітити, що в такому процесі постійно змінюється стан і загальний стан того, хто навчається, того, хто вчить та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища. У цьому контексті під навчанням ми розуміємо діяльність із засвоєння системи знань, умінь і навичок, а викладанням – повідомлення учням знань або джерел знань, а також інструктування щодо способів і прийомах роботи, координація процесу

навчальної діяльності, особливо організація активних форм (дискусія, круглий стіл, проектна діяльність і т.ін.) і моніторинг засвоєння учнями знань, умінь і навичок. На відміну від традиційних уявлень, ми вважаємо необхідним включити в навчальний процес діяльності того, хто навчає зміни, що є в інформаційно-комунікаційному педагогічному середовищі (наприклад, через публікацію навчальних матеріалів у мережі Інтернет). Також необхідно відмітити нові інноваційні форми діяльності вчителя, пов'язані з можливостями віддаленого, або як прийнято говорити, дистанційного забезпечення управління навчальною діяльністю, як у часі, так і у просторі.

У межах такого визначення природно виникають трисуб'єктні взаємини, які ми розуміємо як неперервні і постійні (як у просторі, так і у часі) взаємодії учня, учителя та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, спрямовані на реалізацію освітніх потреб учня.

Таким чином, історико-логічне становлення дидактичних моделей характеризується наступними сутностями:

- з точки зору ролей: суб'єкт-об'єктна, суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-субект-суб'єктна;
- з точки зору спрямованості потоків інформації: лінійністю, двовимірністю і тривимірністю;
- з точки зору об'ємів інформації: мегабайти, гігабайти, терабайти.

За результатами аналізу та систематизації існуючих освітніх тенденцій доцільно, на нашу думку, ввести в трисуб'єктну дидактичну модель третій рівноправний суб'єкт – середовище, засноване на цифровому представленні інформації, даних і знань та локальних і глобальних системах доступу до них.

Результати динаміки дидактичних підходів до організації навчального процесу представлено на рисунку 2.

Відзначимо активні складові інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища (ІКПС), що найбільш проявляються у навчальному процесі (Л. Петухова, О. Співаковський [4]):

- середовище постійно і все більш агресивно збільшує мотивацію підростаючого покоління до споживання контенту, що циркулює в ньому;
- середовище надає доступ до ресурсів в будь-який зручний для людини час;

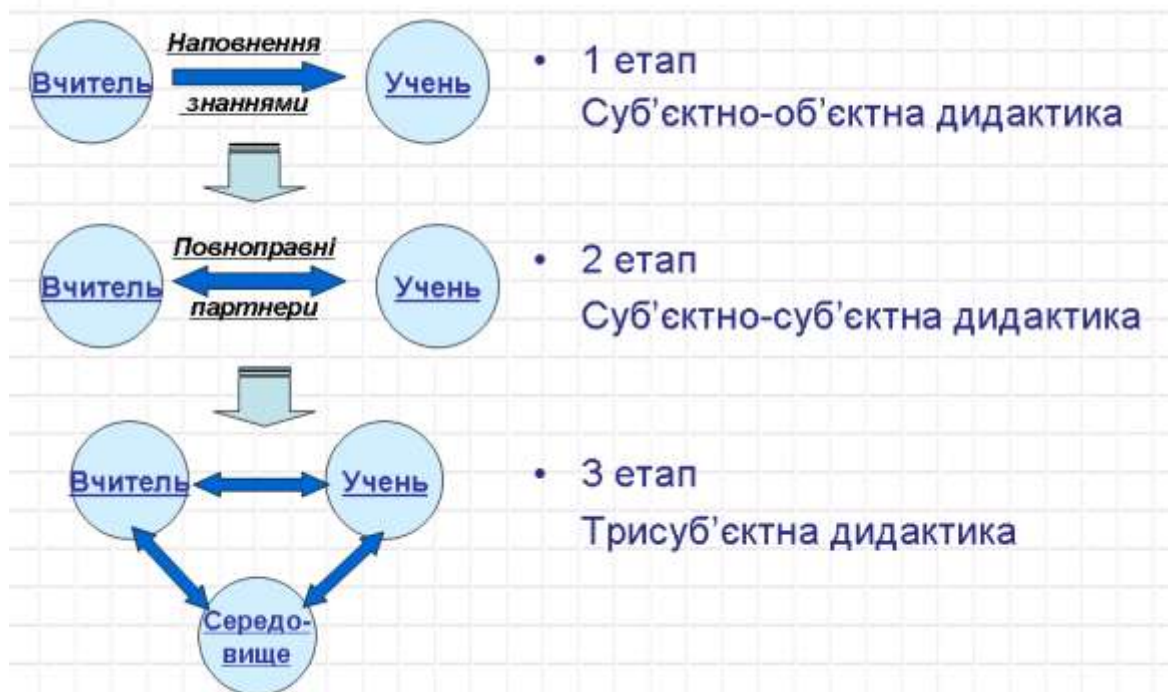

Рис. 2. Динаміка дидактичних підходів до організації навчального процесу

- середовище володіє зручним, гнучким, дружнім, інтелектуальним сервісом, що допомагає людині знайти необхідні інформаційні ресурси, дані або знання;
- середовище не емоційне, воно працює відповідно запитам людини стільки, скільки їй необхідно;
- середовище наповнюється інформацією, даними, знанням з величезною, постійно наростаючою швидкістю;
- середовище дозволяє організувати практично безкоштовні, зручні у часі контакти між будь-якою кількістю людей, забезпечити зручний і гнучкий обмін інформацією (причому в будь-якому вигляді) між ними;

– середовище, крок за кроком, стандартизує, а потім інтегрує в собі функціональність усіх попередніх, нині, так званих, традиційних засобів отримання, збереження, обробки і представлення необхідної людуству інформації, даних та знань;

– середовище бере на себе все більше рутинних операцій, пов'язаних з операційною діяльністю людини (це, до речі, одна із найбільших проблем, яку людуство очікує у майбутньому – «чим більше доручень – тим більше відповідальності – тим більше небезпеки залишитися без ресурсів»);

– середовище одержує все більше контролю над даними та операційною діяльністю людуства.

Саме в рамках трисуб'єктної дидактики ми зможемо дати відповіді на актуальні запитання, що стоять перед сучасною системою освіти:

- роль і місце вчителя у новій дидактичній моделі;
- співвідношення віртуальних і візуальних форм взаємовідношень суб'єктів дидактичної системи;
- розробка сучасних фільтрів доступу дітей до інформаційних ресурсів суб'єктів дидактичної системи;
- організація сучасних систем контролю навчальної діяльності;
- забезпечення органічної єдності між мінливими вимогами ринку праці та консервативними можливостями системи освіти;
- організація сучасної, а головне, систематичної і постійно діючої системи перепідготовки підвищення кваліфікації викладачів та учителів.

Крок за кроком стає зрозумілим, що технології, які продукує сучасна індустрія, сьогодні не просто впливають на технології передачі знань, але фактично визначають якісно нові форми організації їхнього освоєння. На цьому етапі розвитку ми бачимо такі проблеми:

1. Неоднорідність поширення комп'ютерних і комунікативних засобів;
2. Величезні розходження в підготовці та постійній перепідготовці кадрів, причому як академічних, так й управлінських;
3. Інертність системи освіти;

4. Постійно наростаючий обсяг технологічного відновлення середовища навчання, що включає весь інструментарій, як викладача, так і тих, хто навчається;

5. Накладення різних парадигм навчання, що вносять істотне сум'яття в подання вчителів про їхню нову роль у процесах передачі знань, формуванні вмінь і навичок.

6. Стереотип обивательського ставлення до педагогіки в цілому, як описового розділу знань людства, де кожен громадянин країни є ерудованим фахівцем.

7. Відсутність формальних систем, що описують різні моделі навчання.

Стає зрозумілим, що без створення цілісного подання про нову або краще сказати про нові технології навчання дуже складно прогнозувати, а, отже, і приймати ефективні рішення у визначальній області розвитку людської цивілізації –освіті.

ІКПС (III суб'єкт) може виступати у якості суб'єкта, якщо відповідає вимогам:

1. Технічні вимоги: мультимедійні комп'ютери в навчальних класах об'єднані в мережу з обов'язковим доступом до Інтернет-ресурсів. Крім того, важливим аспектом є створення можливостей доступу до навчальних електронних ресурсів (WiFi-технології) з будь-якого зручного для студентів місця, наприклад, бібліотека, гуртожиток, їдальня тощо.

2. Програмні вимоги: програмне середовище повинно вирішувати питання безпеки (реєстрації, персоніфікації, розмежування прав доступу до ресурсів), бути інтегрованим (усі навчальні компоненти повинні надаватися в природній формі), нескладним для освоєння, наповнення і модифікації, надавати можливості взаємодії, спілкування, моніторингу навчального процесу, містити режим виходу із складних становищ (експерт), надавати можливості для дистанційного навчання (on- і off-line).

3. Академічні вимоги стосуються методичного наповнення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

4. Соціальні вимоги. Оскільки користувачі інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища утворюють певну спільноту, особливої уваги необхідно приділити означеній групі вимог, яка, на наш погляд, включає культурологічний, етичний і юридичний аспекти. Йдеться, насамперед, про правила спілкування в мережі та використання доробок інших авторів.

5. Вимоги до людських ресурсів. Побудова навчально-виховного процесу на базі інформаційно-комунікаційних технологій передбачає наявність фахівців-програмістів і відповідно підготовлених викладачів.

На жаль, сучасний стан науково-професійної підготовки вчителя не забезпечує повною мірою належний рівень його готовності до ефективної діяльності, оскільки він ґрунтується здебільшого на аналітичному підході, що спричинює структурно-якісній роздрібненості окремих навчальних дисциплін. Водночас сучасні прогресивні тенденції в освіті, зокрема компетентнісний підхід, орієнтують на багатоаспектну різнобічну змістову і смислову інтеграцію, введення нових навчальних курсів, які відображають динамізм нової наукової парадигми, синтезують багатогранність її внутрішніх зв'язків і взаємозалежностей. Так, значне зростання обсягу наукових знань позначається на обсягах інформаційної складової процесу навчання, вимагає розвитку і модернізації методів трансляції. Об'єктивні тенденції у розвитку сучасної освіти вимагають інтеграції інформаційного обміну в освітньому просторі, яким може стати інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище. Останнє передбачає більш повне і ефективне використання потенційних можливостей наявних організаційних форм і методів вищої школи за рахунок створення спеціального програмного забезпечення на базі мультимедійних технологій з необхідними дидактичними, методичними матеріалами, творчими завданнями, включенням у педагогічні системи елементів автоматизації управління навчальним процесом і надання можливості роботи з ресурсами глобальної мережі Інтернет.

На перший план висувається не засвоєння певних знань, умінь і навичок, а формування індивідуальної техніки раціонального способу розв'язування задач у різних навчальних чи життєвих ситуаціях, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості, готовність до повноцінного життя у сучасному суспільстві.

Освіту можна вважати спрямованою на забезпечення інтересів особистості, якщо вона спроможна розв'язати такі завдання: гармонізувати відношення людини з природою шляхом усвідомлення сучасної наукової картини світу; стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчості шляхом засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання; домогтися успішної соціалізації людини через занурення її у культуру, в тому числі техногенну, а також інформаційно-комунікаційне середовище; навчити людину жити, створити умови для її безперервної освіти в умовах насиченого активного інформаційного середовища; надати можливості для набуття вищої освіти, яка дозволить достатньо швидко переключатися на галузі суміжні з професійною діяльністю.

Вищій педагогічній школі в цьому плані відводиться особлива роль, оскільки саме вона покликана підготувати педагогічні кадри для загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої школи на рівні сучасних вимог суспільства. Основна мета полягає у підготовці педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток особистості, формування її розумових, фізичних і естетично-вольових здібностей, високих моральних якостей, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого та культурного потенціалів суспільства.

Розроблені комп'ютерні програми «Web-мультимедіа енциклопедія «Історія педагогіки», а також «Історія загальної та дошкільної педагогіки» створюють відповідне інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище, що пропонує інтегроване навчання, дозволяє використовувати матеріали, розташовані на сайті університету, енциклопедію, яка може об'єднати в собі текст підручника, хрестоматію, інформацію з персоналій, бібліографію

(література, джерела, адреси в Інтернет), ігрові завдання. Енциклопедія містить набагато більший обсяг інформації, ніж звичайна книга (при цьому в компактній формі), і дозволяє дати не тільки аудіальну й візуальну інформацію, але й мультимедійну (можуть бути використані відеофрагменти).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, соціально-економічні умови, що змінилися, і нові пріоритети освіти, пов'язані зі зміною освітніх парадигм, що фіксують перехід від масово-репродуктивних форм і методів викладання до індивідуально-творчих є зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної і спеціальної підготовки випускників ВНЗ, підготовкою майбутніх фахівців до професійного компетентнісного входження в ринок праці з міцно сформованими потребами в постійній професійній самоосвіті і обумовлюють об'єктивну необхідність у професійно-педагогічній, науково забезпеченій підготовці майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербитский А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход /Вербитский А.А. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Википедия, свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://ru.wikipedia.org/?oldid=13327170>
3. Плигин А.А. Личностно-ориентированное образование: История и практика /Плигин А.А. – М.: "КСП+", 2003. – 432 с.
4. Петухова Л.Є. До питання про трисуб'єктну дидактику /Петухова Л.Є., Співаковський О.В. //Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. – №5 (61). – С. 7-9.
5. Современный словарь по педагогике /Сос. Рапацевич Е. – Мн.: Современное слово, 2001. – 928 с.

Петухова Л.Є.

ТРИСУБЪЕКТНАЯ ДИДАКТИКА В МОДЕЛИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ

В статье сформулированы основные положения трисубъектной дидактики как одного из направлений педагогической науки. Обоснован вопрос введения в современную дидактическую модель образования третьего

равноценного субъекта - информационно-коммуникационной педагогической среды.

Ключевые слова: *трисубъектная дидактика, информационно-коммуникационная педагогическая среда.*